

Барысенка В. Я. (Мазыр, Беларусь)
ПАЭТЫЧНЫ ДЫСКУРС АРКАДЗЯ КУЛЯШОВА

На ніве беларускага паэтычнага слова асоба Аркадзя Куляшова выдзяляецца асабістым бачаннем і незвычайным алюстраваннем свайго часу. За пяцьдзсят гадоў ім створана шмат у галіне паэзіі і творчага перакладу з іншых моў.

Як перакладчык ён імкнуўся захаваць паэтычнасць твора, адэкватна перадаць характар арыгінала, каб захаваць уражанне надзвычайнай прастаты і натуральнасці гучання твораў А. С. Пушкіна, Т. Шаўчэнкі, М. Ю. Лермантава і іншых аўтараў па-беларуску [1, с. 16–17].

Як паэт свайго часу, ён “заўсёды рэагаваў на ўсё новае ў жыцці, мастацкай творчасці, ішоў упоравень з часам” [1, с. 118].

Творчая спадчына Аркадзя Куляшова была даследавана і даследуецца літаратуразнаўцамі, якія вызначаюць індывідуальную лірыку, незвычайную злітнасць і адзінства зместу і формы яго твораў [2, с. 61].

Аднак мовазнаўцы яшчэ не вырашылі ролю паэта ў развіцці не толькі сучаснай беларускай мастацкай літаратуры, але і ўсёй агульнанацыянальнай беларускай

літаратурнай мовы. Хаця зроблена шмат навукоўцамі МДУ імя А. А. Куляшова, але застаюцца белыя лісты нявызначанага.

Мова яго твораў насычана пераасэнсаваннямі:

– метафарычнымі: *Жыццё маё на хуткасць гуку / Памнож і множанне правер. / Вось ты і адкажы, навука, / Адкуль вяртаецца цяпер / Лясной вясчунні кукаванне, / Што, абудзіўшы першы сон, / Калісь пазвала ў вандраванне / Мяне на многа тысяч дзён?* [3, с. 31];

– метанімічнымі: *Не кватэр аганькі / Мірна ў вокнах гараць, як калісьці, / А агню языкі / Ліжуць ліпы салодкае лісце* [3, с. 12];

– сінекдахічнымі: *І пазнаць я не мог / Роднай вуліцы, ліп і каштанаў; / Рэха тысячы ног / Аглушыла мяне нечакана, / Падхапіла мяне, маё гора, / Жаданні, трывогі / І панесла за горад / Па бітаму шклу мае ногі* [3, с. 22].

Метафары ў паэтычным дыскурсе Аркадзя Куляшова паводле суаднесенасці з часцінамі мовы падзяляюцца на дзеяслоўныя, субстантыўныя, адэктыўныя, адвербіяльныя.

Дзеяслоўныя – гэта метафары, у якіх метафарызаваным кампанентам выступае дзеяслоў, на які прыпадае асноўная сэнсавая і эмацыянальная нагрузка. Дзеясловы могуць абазначаць:

– канкрэтнае фізічнае дзеянне, напрыклад: *Плыла, цалавалася хмара з зямлёй, / Аж жнеі сярпы пакідалі, / Бо ўгледзелі ўжо, як збягаюць па ёй / Маланкі на жытніа далі. / Таму, што нясе яна мёд для пчалы / І робіць дарогу лягчэйшай, / Усе рэкі прыцягваць яе пачалі, / І хмара плыве да шырэйшай. / Сябе яна хоча ў тым люстры пазнаць, / Прыціхла, На цыпачкі стала, / Глядзіць з вышыні ў пацягнуўшую гладзь, Глядзіць, / Толькі плошчы ёй мала. / Зноў хмара злуецца, зноў, мусіць, з тугі / Кідае свае бліскавіцы, / Рассунуць хацела б яна берагі, / Хацела б краямі ўмясіцца* [3, с. 11];

– рух, перамяшчэнне ў прастору: *Як озень адыходзіць, прыходзіць нябыт / Начных заспакоеных сноў, / Ізноў я выходжу глядзець на блакіт, / На зоры далёкія зноў* [3, с. 21]; *Міма яго [дома] прамчаліся з громам Падзеі* [4, с. 43]; *Чмель расправіў крылы лёгкія, шклянныя, / Паляцеў на кветкі ў закуткі лясныя...* [3, с. 41]; *Хлебам-соллю вітаць не прыйшла пераможцаў Алёнчына хата* [4, с. 34]; *Над ельнікам імглістым / Плыве за годам год. / На вольхах даўгі / Калыхаецца цень* [3, с. 12];

– мову і думку: *Што сказалі мне рэчы, / Калі я выходзіў з кватэры? / Рэчы хатнія ўсе / Аглядаў я з маўклівай тугою, / Бо прасілі мяне па чарзе, / Каб забраў іх з сабою* [3, с. 23];

– успрыняцце: *На той зямлі, дзе змалку я жыву, / Дзе аддаю, з календаром у згодзе, / Свой час сяўбе гарачай і жніву* [3, с. 39]; *І, што ні дзень, да той пары бліжэй, / Калі зямля, як сказана не мною, / Мяне ў свой змрочны прыме маўзалеі, / Дзе прагных дрэў стрункае карэнне / Абмацае сляное сутарэнне, / Шукаючы вады сваім ствалам* [3, с. 61];

– змену прыметы ці стану: *Бывай, абуджаная ў сэрцы, дарагая. / Твой светлы вобраз панясу я па жыці* [3, с. 15]; *Як належала яму не шмат, / Дык спадзе з яго палон драўляны, / Прыйдзе зноў ён вольны да дзяўчат, / Ні ў адну яшчэ не закаханы* [3, с. 16]; *Там буду я, і плён мой будзе там, / Калі не ператворыцца ў насенне, / А пойдзе на спажыву ветракам* [3, с. 32].

Як правіла, дзеяслоўныя метафары ў лірыцы паэта характарызуюць прыродныя з’явы і аб’екты. Можна выявіць:

– слыхавыя асацыяцыі: *Мусіць, шэрынні там звiлі гняздо / І гудуць, гудуць. / Я знаю хто. / То гудзе мой сум. / Ён сёння злосны, / Ён ляціць* [3, с. 18];

– зрокавыя асацыяцыі: *На даляглядзе родны бераг / Абдымкамі выглядвае з-за хмар?* [3, с. 22]; *Глядзяцца* [воблакі] – *адзінокія ў завадзяў шкле* – / З нябёс у люстраную плошчу [3, с. 10];

– асацыяцыі паводле маўлення: *Кажэ нам паданне пра яго, / Што не можа ён з тых чараў выйсці, / Як не перамеле ўсяго, / Што яму належала калісьці* [3, с. 16]; *Свой наказ вам шэпчаць бярозы – не спыняцца ні днём, ні ўначы, / На сабе несучы тыя слёзы, / Тую кроў на сабе несучы* [4, с. 55];

– асацыяцыі руху, перамяшчэння: *Хай сэрца стане, сонца ў хмарах згіне, / А ты, зямля, няспынным крокам кроч, / Не дай на той мне ўпасці палавіне, / Дзе дня не будзе, будзе толькі ноч* [3, с. 47]; *За годам год ляцяць дзесяцігоддзі, / Як дождж, як пыл, як снег на галаву* [3, с. 36].; *Сышлося неба з акіянам* блізка: / *На горы хваль кладзецца хмар туман* [3, с. 46]; *Сваім дакладным часам на арбіце / Сама зямля мой вымярае шлях* [3, с. 52]; *З пяром гусіным паплавок / Пад воблака нырае... / А воблака? Яно ў руках / Трапечацца жывое* [3, с. 11]; *А я на зямлі – малады астраном – / З нязнамым размовы вяду, / Наш вецер трывожыць траву за акном, / Наш вецер трывожыць вяду* [3, с. 69].

Метафарычнасць бачання паэта ўносіць у паэзію навізну погляду на навакольны свет: *Праплывалі лясы, паплавы – / Берагоў панарама* [3, с. 71]; *Што першым ён [сланечнік] прыход яго вітае, / І апаўдні стаіць з ім твар у твар, / І першым долу галаву схіляе, / Як коціцца за лес агністы шар* [3, с. 63]; *Пайшла ты, любая, пад гоман жоўтых сосен / Пайшла, маўклівая, пад хваль жытнёвых шум, / Туды, дзе гойдала зялёнае калоссе / На сцежках ростані мой адзінокі сум* [3, с. 52]; *Светлых дзён баючыся, – / Мутнымі ручаямі, / На пачарнелай крызе, / Зіма ўцякае начамі* [3, с. 44].

Субстантыўныя – метафары, у якіх метафарызаваным кампанентам выступае назоўнік. У залежнасці ад формы назоўніка сярод субстантыўных метафар выдзяляюцца:

– уласна-субстантыўныя, калі ў метафары выяўляецца прыкмета аб'екта, які апісваецца, уласцівая іншаму: *Касынкай-зарой / З жытніх бліснула хваль. / Як сэрца за ёй / Парываецца ўдаль! / Эх, коні-стаеннікі, Пыл за сялом... / Духмяныя венікі, / Чэрвеньскі гром!* [3, с. 21].

У склад паэтычных дыскурсаў Аркадзя Куляшова ўваходзяць генітыўныя метафары, дзе адзін з назоўнікаў, як правіла, метафарызаванае слова, выступае ў форме роднага склону. Такія назоўнікі могуць абазначаць:

– апрадмечаныя прыметы і якасці: *Дыван вясны перацвітае у лета, / Завяя лісцяў – у сняжынак пух; / Я не хачу, каб некалі ўсё гэта, / Хаця б на момант, свой спыніла рух* [3, с. 31]; *Мне хораша! Не грозны акіян / Мяне гайдае, вякоў калыска* [3, с. 37]; *Дзіця вады, паўзу я ў глыб лясоў, / Развітваюся з берагам пячаным, / Каб чалавекам, з глыбіні вякоў, / Устаць і зноў сустрэцца з акіянам* [3, с. 57]; *Зайшоўшы ў векавыя нетры, Стаю, зачараваны ім, На паўмільярдным кіламетры, / Паміж наступным і былым* [3, с. 79];

– апрадмечаныя дзеянні і стан: *Стаіць ужо, з цапамі і мятлою, / Час малацьбы каля маіх дзвярэй...* [3, с. 54]; *П'ючы шумлівай славы хмель салодкі, / Не забывай пра горыч палыну* [3, с. 81]; *Лясы б маіх блуканняў высеч* [3, с. 79]; *Што для яе натоўпы хваляў шэрых / І карабля стотысячны цяжар* [3, с. 42];

– з'явы прыроды, гэтая група прадстаўлена яркімі паэтычнымі радкамі: *Між густых аглобляў, як між дрэў, / Я іду на аганёк касынкі* [с. 17]; *І не ўпершыню з непакоем былым / Удаль адплывае без згадкі. / А следам за ёй, / Як за лесам сваім, / Спяшаюцца воблакаў статкі* [3, с. 9]; *Тым дням, адкуль яна пачатак брала, / Прыйшоў канец у рэчышчы прысад, / Дзе, як ручай, сцяжынка палявая / Пералілася хвалямі пяску* [3, с. 96].

Ад’ектыўныя – метафары, у якіх метафарызаваным словам з’яўляецца прыметнік, які дазваляе “выказаць суб’ектыўную, аўтарскую ацэнку” і які звычайна называюць метафарызаваным эпітэтам [5, с. 104].

Значэнне прыметы – катэгарыяльнае значэнне прыметніка як часціны мовы, якое ахоплівае:

– знешнія якасці, уласцівасці людзей і жывёл: *Не я – мой конь непослухмяны, / Непадкаваны вінават* [3, с. 11]; *Агонь начлежны смаліць веце, / Скубе мурог падковы конь, / А я апошняга трохлеця / Дзень кожны кідаю ў агонь* [3, с. 16]; *Дагэтуль іх, нібы руку – бязрукі, / Нагу – бязногі, адчувае ствол, / Жывая верхавіна помніць мукі, / Рукой гвалтоўнай кінутых на дол* [3, с. 19]; *Пакрыўджаную выракам суровым, / Яе не зацяршыць змрок сляпы, / Пакуль над захаваннем палыновым / Да іх, жывых, з непахаваным словам / Звяртацца будзе мой радок скупы* [3, с. 28];

– колер: *Стаю і з пачуццём неўтаймаваным / Гляджу на след блакітны за кармой, / Як быцам я плыву не акіянам, / А Бесядзю – жаданаю ракой* [3, с. 53]; *Як хлопчыку малому, / Паслаў мне лес блакітную раку – / Праз цёмны акіян яна дадому / Мяне вядзе, як маці, за руку* [3, с. 88]; *Сівых вякоў пазбыўшы час ліхі, / Пячор уласных не забыўшы мову, / Скароцім мы на добрую палову / Пакуты, што рыхтуюць ім шляхі* [3, с. 33];

– унутраныя (псіхалагічныя) рысы чалавека: *Затое з ім далей у свой паход / Я крок у крок датуль ісці гатовы, / Пакуль не скончыцца яго жыццёвы, / На ўвесь мой шлях разлічаны, завод* [3, с. 54]; *Ёсць у паэта свой аблог цалінны, / Некрануты прастор для баразён, / Дзе ён працуе з першае хвіліны / І да апошніх вечаровых дзён; / Ёсць думак прагавітае насенне, / У жменю набіранае з дарог, / Што спелага чакае ўвасаблення, / Заліўшы хваляй жытняю аблог, / Ёсць сэрца маладое, без якога – / Без палкага, жывога пачуцця – / Няма ў яго нічога: ні аблога, / Ні плённых дум, ні самага жыцця* [3, с. 74];

– прыкметы па адносінах да матэрыялу: *Плывуць, і шляхоў іх праменная ніць / Загадкава мару кране: / І там у каго-небудзь сэрца гарыць, / Як сэрца гарыць у мяне!* [3, с. 47].

Адвэрбіяльныя метафары, у якіх метафарызаваным кампанентам выступае прыслоўе, не вельмі распаўсюджаны ў дыскурсе паэта, сустракаюцца адзінакавыя выпадкі, напрыклад: *Шуміць авёс, звініць ячмень, / І верыш ты ахвотна, / Што каласы цалюткі дзень / Красуюць бесклапотна* [3, с. 67];

Часта аўтар спалучае метафарычныя пераасэнсаванні з іншымі моўна-выяўленчымі сродкамі (эпітэтамі, параўнаннямі), што дазваляе чытачу па-новаму ўбачыць розныя рэаліі навакольнага свету: *Замукаюць птушыныя звонкія спевы, / Калі восень прыходзіць у край наш лясны, / І, як свечкі, вакол ярка ўспыхваюць дрэвы / На праводзінах лета, на памінках вясны* [3, с. 92]; *Там, дзе восень ідзе, лес шумлівы радзее, / Вецер гоніць хмарыны з-за цёмных ялін. / Грозны чуючы сівер, лісты, як надзеі, / Аблятаюць на дол з пачарнелых галін* [3, с. 100].

Сустракаюцца паэтычныя радкі, дзе метафары пададзены ланцужкамі, што дае магчымасць пашырыць семантычнае поле раней знаёмых і выдомых слоў: *Чакаюць, каб час загадаў ім хаваць, / Пяском засыпаць бессардэчным / Надзённыя вершы, якія пісаць / Пяром я адважыўся вечным* [3, с. 49] – выразамі час загадаў, пяском засыпаць бессардэчным паэт паказвае, што ў любы час існуе цензура, якая сочыць за словам паэтаў і дае дазвол пісаць ці не пісаць, але лірычны герой піша надзённыя вершы пяром вечнасці.

Такім чынам, найбольшая колькасць метафар у паэтычным дыскурсе Аркадзя Куляшова ўтворана паводле метафарычных і метанімічных пераасэнсаванняў, якія дакладна перадаюць карціны навакольнага асяроддзя, унутраны стан лірычнага героя,

пачуцці і развагі самога аўтара. Метафары, створаныя паэтам, дапамагаюць данесці да чытага глыбіню мастацкага паэтычнага бачання.

Літаратура

1. Кенька, М. П. Майстэрства Аркадзя Куляшова-перакладчыка / М. П. Кенька.– Мінск: Навука і тэхніка, 1983.– 127 с.
2. Бязозкін, Р. Аркадзь Куляшоў. Нарыс жыцця і творчасці / Р. Бязозкін.– Мінск: Народная асвета, 1978.– 192 с.
3. Куляшоў, А. Выбраныя творы / А. Куляшоў; уклад. прадм. В. Куляшовай.– Мінск : Маст. літ., 2009.– 206 с.
4. Куляшоў, А. Комуністы : Кніга вершаў / А. Куляшоў.– Мінск: Дзяржаўнае выдавецтва БССР. Рэдакцыя мастацкай літаратуры, 1951.– 266 с.
5. Сцяцко, П. У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П. У. Сцяцко, М. Ф. Гуліцкі, Л. А. Антанюк. – Мінск: Выш. шк., 1996. – 22 с.

МГПУ ИМ. И.П. ШАМЯКИНА